TALÂT PAŞA

Hüseyin Cahit Yalçın

Neşre Hazırlayan
Göktürk Ömer Çakır

ÖTÜKEN

Hüseyin Cahit Yalçın, 1875 yılında Balıkesir'de doğan Hüseyin Cahit, ilk ve orta öğrenimini Serez'de tamamlayıp 1893-1896 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de okumuş, mezûniyetini tâkiben Maarif Nezâreti'nde beş yıl çeşitli kalemlerde çalıştıktan sonra, 1901 – 1908 yılları arasında Vefâ ve Mercan idâdîlerinde, öğretmenlik ve idârecilik yapmıştır. 1891'de Ahmed Mithat Efendi'nin tesiriyle *Nâdide* adlı cinâyet romanını yazan, *Servet-i Fünûn* dergisinde 1897'den itibaren hikâye, roman ve tenkitleri yayınlanan Cahit, II. Meşrûtiyet'le birlikte İttihat ve Terakki'nin saflarında siyâsî mücâdeleye atılmıştır. İttihat ve Terakki'nin merkez-i umûmî üyesi ve geleceğin büyük sözlükçüsü Hüseyin Kâzım Kadri'nin ve Tevfik Fikret'in dâvetiyle *Tanin* gazetesini çıkarmaya başlamış; Fikret'in birkaç ay sonra, Hüseyin Kâzım Kadri'nin de Serez mutasarrıflığına tâyini dolayısıyla Şubat 1909'da ayrıldığı gazetenin imtiyazı kendisine kalmış ve uzun yazı hayatı boyunca adıyla birlikte anılacak olan bu gazeteyle Türk matbuatında silinmez bir iz bırakmıştır.

Tanin gazetesi, ilk devresinde (1 Ağustos 1908 – 31 Ekim 1918) 3550 sayı neşredilmiş, bu evrede 1914'e kadar Hüseyin Cahit'in yönetiminde kalmıştır. Tabiî bu yayın faaliyeti, bazı kesintilere de uğramıştır: 31 Mart Vak'ası'nda *Tanin*'in matbaası dağıtılmış ve Hüseyin Cahit, isyancıların Lazkiye mebusu Mehmed Aslan'ı o zannederek öldürmeleri üzerine Selânik'e kaçmak zorunda kalmıştır. Hareket Ordusu'nun şehre girişinden sonra geri dönebilen Hüseyin Cahit, sonraki yıllarda da İttihatçı karşıtı hükûmetlerce kovuşturulmuş, gazetesi kapatılmış ve Kasım 1912'de bu defa Viyana'ya kaçmak zorunda kalarak, ancak Bâbıâlî Baskını sonrasında geri dönebilmiştir. İlginçtir ki bu defa da İttihat ve Terakki'nin bazı icraatlarını eleştirmekten geri kalmayan Hüseyin Cahit, 1914 Ocak'ında gazeteyi İttihat ve Terakki Fırkası'na devretmek zorunda bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'un işgâli üzerine 1919 Haziran'ında Malta'ya sürülen Hüseyin Cahit, 1921 Nisan'ında kurtulup İstanbul'a döndükten sonra *Tanin*'i tekrar çıkartmaya başlamış, 14 Ekim 1922 – 16 Nisan 1925 arasında 903 sayı olarak neşredilen bu ikinci devrenin ilk 38 sayısı *Tanin* adına izin alınamadığı için *Renin* adıyla çıkmıştır. Gazetenin İttihatçıların görüşlerinin temsil organı olması, Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefeti ve hilâfet ko-

nusundaki farklı kanaatleri dolayısıyla Cahit İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp beraat etmiş, Şeyh Said isyânı sonrasında çıkan Takrîr-i Sükûn Kânûnu eliyle tekrar aynı mahkemeye çıkarılmıştır. Gazetenin yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemesi de rahatsızlık yaratmış, en sonunda Hüseyin Cahit, bir haber dolayısıyla vatana ihânet suçundan Mayıs 1925'te Çorum'a sürgün edilmiştir. Ceza kânûnunda yapılan değişiklikle bir yıl sonra cezâsını tamamlamış sayılan Cahit, Atatürk'ün ölümüne kadar siyaset yapamamış ve hiçbir memuriyete alınmamıştır.

Bu yıllarda *Fikir Hareketleri* (1933 – 1940) dergisini çıkaran Cahit, İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde siyâsete dönebilmiş, 1939 – 1954 yılları arasında CHP'nin Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekilliklerinde bulunmuştur. *Tanin* gazetesinin üçüncü devresi de 30 Ağustos 1943 – 14 Kasım 1947 tarihleri arasında 1512 sayı sürmüştür. Bu devrede *Tanin*, gerek Alman taraftarlığının gerek Sovyet taraftarlığının karşısında olmuş, her iki akıma karşı bir neşriyat sürdürmüştür. Hüseyin Cahit'in 3 Aralık 1945'te, komünizm propagandasıyla ithâm ettiği *Tan* gazetesine karşı, *"Kalkın Ey Ehl-i Vatan, Bir Vatan Cephesine Lüzum Vardır"* başlıklı yazısını neşretmesi ve bu yazıda *"Bu memleket, asırlardan beri şimalden gelen hücumlara karşı koydu. Milletin varlığı, bu ızdıraplar ve felâketlerle yoğrulmuştu. Bu defa yine anavatan topraklarından parçalar ve Türk istikbalinin hatimesini teşkil edecek surette Boğazlar'da üsler isteniyor (...) Büyük Vatanperver Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın Ey... Ehli Vatan!... Mücadele başlıyor. Ve başlamak lazımdır. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur (…) Bunları susturmak için, cevap hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır"* demesi üzerine, bir gün sonra, tek parti devrinin meşhûr matbuât hâdisesi olan Tan Baskını gerçekleşmiştir. 1948'den sonra Demokrat Parti'ye karşı *Ulus* gazetesinde çok sert bir muhalefet sürdüren Hüseyin Cahit, yetmiş dokuz yaşında yirmi altı ay mahkûmiyet kararıyla içeri alınmış, basında büyük gürültü kopması üzerine üç buçuk ay sonra serbest bırakılmıştır.

Servet-i Fünûn edebiyatı içinde kalem oynatarak yazı hayatına başlayan Hüseyin Cahit'in gerek polemikçiliği, gerek siyasî kariyeri dolayısıyla edebiyatçı yanı silik kalmıştır. Onun, bir diğer önemli faaliyeti, çeşitli Batı dillerinden edebiyat, tarih, felsefe, eğitim ve sâir konulardaki 26 bin sayfaya ulaşan tercümeleriyle fikir ve edebiyat tarihimize yaptığı katkılardır. Mesela bu çeviriler arasında, umumî Türk tarihçiliğinin klâsik kaynaklarından sayılan, Joseph de Guignes'den, *Hunlar'ın, Türkler'in, Moğollar'ın ve Daha Sâir Tatarlar'ın Târih-i Umûmîsi* adıyla çevirip 1923 – 1925 arasında neşrettiği sekiz ciltlik ve Leone Caetani'den *İslâm Târihi* adıyla çevirip 1924 – 1927 arasında neşrettiği on ciltlik büyük eserler olduğu gibi, Adolf Hitler'den 1940'ta *Kavgam* adıyla çevirdiği siyasî ve ideolojik hâtırât da yer almaktadır. Ayrıca 1903'te Pierre Loti'nin *İzlanda Balıkçısı*, 1906'da Leon Marilie'den *Hürriyet-i Vicdan*, 1924'te Emile Durkheim'dan *Din Hayatının İbtidâî Şekilleri*, 1936'da Anatole France'tan *Allahlar Susamışlardı*, 1947'de Arthur Koestler'den *Sovyet Efsanesi ve Hakikat: Kızıl Rusya'nın İç Yüzü* adlı kitapları dilimize kazandırmıştır.

Polemikleri ve muhalif kimliğiyle basın tarihimizde önemli bir yer edinen Hüseyin Cahit, ömrü boyunca epey yekûn tutan pek çok alandaki yazı çalışmaları sâyesinde, S. Coşar'dan öğrendiğimize göre, öldüğü zaman karikatürist Necmi Rıza tarafından hâtırâsına ağlayan bir dolma kalem çizimiyle uğurlanmıştır.

Göktürk Ömer Çakır, *Millî ve Manevî Târihimizin Büyük Sîmâları*, Cedit Neşriyat, 2016[1], s. 297-299'dan iktibas edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Tal'at 13
Dr. Mustafa Çalık
Methal 23
İttihat ve Terakki 31
Meşrutiyet'in İlânı 41
Haricî ve Dahilî Tehlikeler 53
İttihat ve Terakki Devresi 63
İttihat ve Terakki İçinde Talât Paşa 76
Talât Paşa'nın Karakteri 87
Sirkeci Garı'nda 97
Talât Paşa'ya Ait Notlar, Hatıralar ve Fıkralar 99
Talât Paşa'nın Hal Tercümesi 100
Aşk mı? Oyun mu? 101
Talât'ın Bir Tehdidi 102
Talât'ın Bir Şahitliği 103
Bir Muziplik 103
"Nağra" Değil, "Nida" 104
Beyaz Ekmek 104
Zengin Değilim ki 105
Onun Yaşayışı 105
On Lira… Çok! 106
Hükûmet Bizimle Uğraşıyor 106
Yakup Cemil Meselesinde 106
İster Öyle, İster Böyle Olsun 108
Talât'ın Bir Makalesi 108
Hakkım Olmayan Parayı Almam 109
Sadaret Konağına Niçin Taşınmadı? 109
Göben ile Breslav Gelince 110
Paşalık Beni Sıkıyor 110
Süleyman Nazif'in Bir Yazısı 111
Son Kongre 112
Vatan, Vatan 112
Sadrazama Mektup 112
İstanbul'dan Nasıl Ayrıldı? 113
Atatürk ve İnönü 114
Bir Mektup 115
Ben Aç Kalabilirim, Kıyamet Kopmaz, Fakat 116
Alışkanlık 116

Yardım 117
Son Arzu 117
Talât'ın Bir Sözü 117
Öpmem, Yerim 118
Bir Talât Gider, Bin Talât Gelir 118
Son Gün 119
Hazin Bir Hatıra 120

Bu eserimi Talât Paşa'nın
İstanbul'a gelen cenazesini
son istirahatgâhına kadar takip eden
merhumun dostlarına ithaf ediyorum.

Tal'at...

Yaşasa 144 yaşında olabilecek bir adamdan küçük ismi ile bahsetmek ilk bakışta yadırganabilir, hattâ bir hayli tuhaf da gözükebilir, ama böyle bir "tuhaf"lık hissi bende uyanmadığı gibi, bu satırları okuyanlarda da galib ihtimalle uyanmıyacaktır. Terk-i dünya ettiği günkü 47 yaşı ile çıkıp gelse aramıza –kendisine sinnen fâik olacağım cihetle- belki o da bana "ağabey" diye hitab edecekti, kim bilir…

Nedir bize bu rahatlığı veren?

Tal'at gibi, Enver'den de Kara Kemal'den de Ömer Nâci'den de Ömer Seyfeddin'den de ileri gelen diğer İttihadçılardan da oturup kalktığımız mahalle arkadaşımız, aynı sırada oturduğumuz mektep arkadaşımızmış gibi küçük isimleriyle bahsetme "ruhsat"ını nereden alıyoruz? Meselâ, Dr. Nâzım… Ondan bahsederken daha kimseden "Dr. Nâzım Bey" hitabını işitmedim. Aramızda konuşurken, yazarken hep o ilk ismiyle (belki de diğer "Nâzım"lar ile karışmasına, karıştırılmasına bilhassa meydan vermemek gibi şuur-altımıza işlemiş bir titizlikle!) sadece "doktor"luğunu ekliyerek zikrederiz.

Onlar o kadar "bizden"dirler ki, o mertebe bize yakındırlar ki, resmî unvan ve sıfatlarını eklersek aramıza ayrılık-gayrılık girecekmiş gibi düşünür, daha doğrusu öyle hissederiz; düşünerek değil öyle hissettiğimiz için kendiliğimizden öyle söyleriz. Aramızdaki rûhî ünsiyet ve imtizâc, sanki resmîyet ve mesafe ile birlikte zaman ve mekân farkını da iptal etmiştir.

Hele de Tal'at… İnsan Tal'at, herkesin teklifsiz tekellüfsüz konuşup görüşebildiği Tal'at; arkadaş, dost, delikanlı, ahlâk ve seciye âbidesi Tal'at; sadelik ve dürüstlük timsâli Tal'at, gelmiş geçmiş en güler yüzlü ihtilâlci olan Tal'at… Öylesine yalçın bir irade ve çetin bir karakterle o kadar güler yüzlü bir samimiyet aynı şahsiyet yapısında nasıl birbirini cerhetmeden bir araya gelmiş olabilirdi acaba? Böylesi bir hüviyet herhalde ve ancak fıtrat veya hilkatle îzâh edilebilir. Oynadığı roller, geldiği mevkiler, îfâ ettiği vazîfeler, bıraktığı tesirler, sahib olduğu kudret ve nüfûzun yanı sıra hasımlarının bile hüsn-i şehâdette bulunduğu ahlâk ve seciyesi, namuskârlığı, dillere destan

sadelik ve tevâzuu, hep beraber düşünüldüğünde, rahatlıkla denilebilir ki, öylesine müstesnâ bir sîmâyı yakın tarihimizde de daha eskisinde de bulabilmek çok güçtür.

Başta Tal'at ve Enver olmak üzere önde gelen İttihad ve Terakki erkânı ile âdetâ "senli-benli" olduğumuzu hissettiren şey sâdece onların tabiat ve şahsiyetlerinde bulduğumuz insanî, millî, manevî yakınlık mıdır?

Sırf bundan ibâret olmasa gerek.

İttihad ve Terakki'nin, ilk beş yılında (1908-19013) bir nevi "murakabe" yahut "vesâyet" terimleriyle ifâde edilebilecek mesâfeli ve dolaylı; son beş senesinde (1913-1918) kesin ve doğrudan iş başında geçen toplam on yıllık iktidarından, denilebilir ki "yüz yıllık tarih" ve siyaset çıkmıştır. Gayet açıktır ki, İttihad ve Terakki de "İttihadçı"lar da "İttihadçılık" da hâlâ sahih biçimde gündemimizdedir. El'an, Ziya Gökalp'ın "Türk Milleti'nin ruhundan doğmuş bir mefkûre hamlesi" olarak târif ettiği bu hareketin başardıkları, yarım bıraktıkları veya başaramadıkları her ne varsa millet ve devlet hayatımızın muhtelif vechelerini teşkil ediyor. Başardıklarının semerelerini devşiriyoruz. Yarım bıraktıklarının mühim bir kısmını aynı kadronun ve "damar"ın, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki "Cumhuriyetçi" unsurları tamamladı. Başaramadıkları ile de hâlen cebelleşmeye devam ediyoruz; temenni edelim ki, onları da yeni nesiller itmâm etmiş olsunlar. Yakın tarihe millî bir nazarla bakanlar bu cümlelerin delâlet ettiği mânâyı pekâlâ idrâk edebilirler. İşte bunun içindir ki, berhayât olan millî mefkûre sahibi nesiller ile İttihad ve Terakki erkânı arasındaki o rûhî ünsiyet, imtizac ve yakınlık bu kadar canlı ve diridir. Onun için onlar, o Tal'at'lar, Enver'ler, Cemal'ler, Hâfız Hakkı'lar, Dr. Nâzım'lar, Kara Kemal'ler, Bahattin Şakir'ler, Ömer Nâci'ler, Rahmi Bey'ler (nedense ona "Bey"li hitab ederiz, çok fazla "janti" olduğundan mıdır?!), Süleyman Askerî'ler, Kuşçubaşı Eşref'ler… onların hepsi bizim "senli-benli" olduğumuz mektep arkadaşlarımız gibidir. Akran gibiyiz onlarla, küçük isimleriyle bahsederiz çoğundan… Her gün beraber oturup kalkıyoruz sanki; muazzez ruhları ile yanı başımızdalar, seslensek gelecekler; seslenseler "Buradayız!" diyecek kadar… Ruhlarımız karışmış âdetâ!..

İşte bütün bu ruh ve zihin "cünbüş"ünün mihverindeki birkaç kişiden biri, belki birincisi Tal'at'tır!.. Onun için de Enver'le birlikte onun yeri apayrıdır gönüllerimizde.

Bunlar hissî sözler midir? Öyledir, evet; ama biz de varlığımızı kuru zihinlerden çok o "his"lere ve hissîyâta borçluyuz! Orada bir neslin, bir milletin topyekûn ayağa kalkıp vurulmak istenen zincirleri kırma azmi ve Dünyaya kafa tutma cesareti saklı…

Onun için de bu "takdim" çerçevesinde Tal'at'ın görülmemiş siyasî zekâsı, yetenekleri ve emsalsiz teşkilâtçılık, liderlik vasıflarından uzun uzadıya bahsetmek yerine bizdeki "mânâ"sı ve o mânânın ifâde ettiği "kıymet"i anlatmayı tercih ettim. Yapıp ettiklerini, verdiği olağan üstü mücâdeleleri, elinizdeki kitabın sayfalarını çevirdikçe zâten okuyacaksınız; hem de o devrin en yetenekli yazarı ve en yakın şâhidinin kaleminden…

Yeri gelmişken burada Mutlâkiyeti de Meşrûtiyeti de Cumhuriyeti de görmüş, yaşamış bir başkasının şâhitliğine de yer vermek istiyorum, bu kişi Yunus Nâdi'dir.

Tal'at'ın kemikleri 25 Şubat 1943'de Almanya'dan İstanbul'a getirilip Hürriyet-i Ebedîyye tepesindeki istirahatgâhına tevdi edildikten bir gün sonra Yunus Nâdi'nin, sahibi olduğu gazetede "Talât Paşa Türk Vatanının Kucağında" başlığı ile hârika bir yazısı çıkmıştır. Bu yazıdan bazı satırları aktarmalıyım. Bakın ne diyor Yunus Nâdi:

> "Talât Paşa, İttihad ve Terakki'nin timsali olarak memleketimizde bir devrin tarihini temsil eden ihtilâlci bir devlet adamı idi. (…) İmparatorluk bizim Türk tarihimizin uzun bir devri, Cumhuriyet ise aynı tarihin yeni bir safhasıdır. Hâdiseleri kendi zincirleri içerisinde sıkı bir takibe tutarsak İttihad ve Terakki'nin millî bir kurtuluş hamlesi olduğunu görürüz. Bu millî hamle zâhiren öyle göründüğü gibi geçen umumî harbin felâketli mağlûbiyetiyle sona ermiş değildir. Bu millî hamle bizi yeni tehlikelerin tazyikiyle gözlerini dört açan daha kuvvetli uyanışlarla nihayet millî ve müstakil Türk vatanı neticesine kadar götürmüştür. Bir milletin tarihini devirlerin ve rejimlerin kalın duvarlı fasılalarıyla ayırmaya imkân yoktur.

> "Bu harbe katılmakla İttihad ve Terakki fena mı yaptı? Bu sualin cevabını rahmetli büyük Atatürk şöyle vermiştir: 'Türkiye geçen büyük harbe behemahal iştirak etmeliydi ve iştirak şekli de ancak devletin yürüdüğü yolda olabilirdi. Harbe giriş zamanı, orduların sevk ve idaresi gibi bazı hususlar münakaşa olunabilse bile prensipte yanlış yoktur.'…"

Bunları söyleyen, Cumhuriyet devrinin en itibarlı gazetecisi ve Atatürk'ün "göz bebeği" olan Yunus Nâdi'dir. Söylediklerinden ve Atatürk'ten naklettiklerinden herkes hissesine düşen dersi çıkarabilir; bilhassa ve bahusus, aralarındaki bütün münâferet ve husûmete mukabil, sadece İttihad-Terakki ile Enver ve Tal'at aleyhtarlığında ittifak edebilen Kemalistler ve İslâmcılar…

Tal'at'ın da Enver'in de sadece bizim yakın tarihimizde değil, Dünya tarihindeki rolleri de henüz tam mânâsiyle anlaşılabilmiş değildir, maalesef!.. Yirminci asrın başlarından, bu iki adamın başını çektiği ve "yüz yıllık tarih" ürettikleri şu "on yıllık siyaset"i çıkarın ve bir de öyle bakın Avrasya'ya, Orta-Doğu'ya, Kuzey Afrika'ya, Sovyetler Birliği vâkıâsına, İkinci Büyük Harbe, Soğuk Savaş dönemine ve şimdiki jeo-politik manzaraya!.. "Anpirik" temeli olmayan faraziyelerle (neticesiz spekülasyonlardan öteye) târih tahlili yapılamıyacağını elbette biliyorum; fakat, onların tarihî rolleri ancak mevcut manzaranın "mefhum-ı muhâlif"inden hareketle kavranabilecek kadar köklü ve derindir. Tal'at'ın da Enver'in de yeri geldiğinde göze alabildiklerini, onlardan önce de sonra da "aklından geçirebilecek" adam bile çok az çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ünlü Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un diline peleseng ettiği ve yeri geldikçe tekrarladığı bir sözü nakledilir: "Mümkün olsa şu iki kişi aleyhinde konuşanların dillerini kestirirdim: Biri Tal'at Paşa, diğeri de Mustafa Kemal Paşa!"

Hukuk inkılâplarının mimarı, Atatürk'ün 28 yaşında meb'us seçtirip 30 yaşında İktisat Vekili, 32 yaşında Adliye Vekili ettiği, Avrupa'larda hukuk doktorası yapmış, Lahey Adâlet Divanı'nda Fransa'ya karşı Türkiye'yi savunup o dâvânın lehimize neticelenmesini sağlamış, neslinin en parlak adamlarından biri olan, Dünya standartlarındaki Mahmut Esat Bozkurt gibi bir siyaset ve devlet adamına bu sözü söyleten nedir, üzerinde iyi düşünmek gerekir.

Tal'at öyle bir Tal'at'tır!..

Tal'at, İttihadçılardan nefret eden Sultan Vahideddin gibi bir Pâdişâha, bile "Bu memleketi idare için meğer iki adam lâzımmış; biri Sultan Hamid, diğeri Tal'at Paşa, ama ben onlar gibi idare edemem. Tal'at Paşa bizim halkımızı iyi anlamıştı; o hakikaten müstesnâ bir şahsiyet idi. (…) Eğer Tal'at Paşa o muhitte kirlenmemiş olsaydı biz onunla bu memleketi kurtarabilirdik," dedirten adamdır.

Osmanlı saray teşrifâtında yanlış ve tuhaf bir gelenek vardır: Sadrıazam Pâdişah'la görüşmeye geldiğinde, saray nedimleri kanatlı ve mutantan kapıları açarlar, Sadrıazam tam kapıdan girerken sağ tarafında zenci bir köle secde hâlinde ve gûya ta'zimde bulunur. Dinen de insanî ve millî bakımdan da tam mânâsiyle zillet dolu bu manzaraya, Sadrıazam sıfatı ile Sultan Reşat'ın huzûruna ilk çıktığı gün ikrahla şâhid olan Tal'at'ın oradan çıkınca ilk işi bu ayıplı ve günah âdete son verdirmesi olmuştur!..

Düşünelim ki, bu Devlet-i Âliyye'nin bir yığın sakalı göğsünde sadrıazamı geldi geçti, bir yığın şeyhülislâmı, müftisi, kadısı, âlimi, ulemâsı geldi geçti o kapılardan… Hiç birinin dert etmediği, rahatsız olmadığı, ettiyse de olduysa da maalesef müdâhale etme cesareti gösteremediği bu zelil ve rezil âdeti ilk şâhid olur olmaz kaldırtan o sakalsız, pala bıyıklı Tal'at'tır!.. Bunun sevabı da şerefi de ona nasîb olmuştur.

Şu hâle nazaran ve öyleyse Midhat Cemal Kuntay az bile söylemiştir Tal'at için:

"Takrîben adamlık sana yetmezdi, tamamdın;
Sen kütle-adam, millet-adam, bayrak-adamdın.
En sevdiğin insan senin en çıplak olandı,
Şanlar, senin ölçünle palavraydı yalandı.
…..
Aslâ derileşmezdi vezir esvâbı sende
Sen zorla büyüktün istemesen de!
En son eğildinse de kurşunla eğildin,
Altınlar akarken de züğürt ölmeyi bildin…"

Kabri pür-nûr, mekânı Cennet olsun inşallah… Unutmıyacağız… Unutmak istesek de zâten unutturmaz tarihî ve millî hasımla-

rımız; çünkü Tal'at Türkiye'dir, Türkiye tarihinin kopmaz, ayrılmaz bir rüknüdür.

Elinizdeki kitap hem biyografi, hem hatırât, hem de yâdigâr türünde bir eser. Hüseyin Cahit bu küçük hacimli ve fakat çok büyük tarihî ve fikrî kıymeti hâiz eserinde o edebî türlerden herhangi birisine bağlı kalma endişesi hissetmeden tanıdığı, bildiği, birlikte mücadele verdiği, zaman zaman tenkid ettiği, ama hiçbir vakit dostluğuna, kardeşâne hukukuna halel getirmediği yol arkadaşını içinden geldiği gibi ve dürüstçe anlatmaktadır. Anlattığı Tal'at'ın hayat sahneleri içerisindeki muhtelif aktörlerden biri de kendisidir. Yazar o "sahne"lerin kimisinde bizzat rol oynamış, kimisine de ön sıradaki ve en dikkatli "seyirci"lerden biri sıfatı ile şâhit olmuştur. Böyle bir mevkide bulunmuş kişinin yazdıkları, o kişi bir de çağının en zekî ve en yetenekli kalem erbabı arasında ise şüphesiz ki, apayrı bir kıymet ve ehemmiyet taşıyacaktır; velev ki, muhteviyâtında tenkide müstehak hususlar bulunsa bile… Kaldı ki, Hüseyin Cahit'in bu eseri hürmet ve muhabbet duyulan bir dosta, bir dâvâ arkadaşına kuru methiyeden, mübalâğalı teveccüh ve iltifatlardan, hilâf-ı hakikat yakıştırmalardan çok uzak bir anlayışla kaleme alınmıştır. Yazarın üslûbundaki sıcaklık, samimiyet ve zenginliğin, eserindeki hakkaniyetli ve serin kanlı değerlendirmeleri, derinlikli tahlilleri, geniş bir bakış açısı ve şaşırtıcı bilgi birikimiyle devrinin meselelerine getirdiği îzâhları gölgede bırakmaması temenni olunur.

Son olarak bu kitabın şöhretli muharriri hakkında birkaç söz daha söylemek îcâb eder. Hüseyin Cahit ziyâdesiyle şayân-ı dikkat bir adamdır. Onun kadar hem siyasetin, hem de edebiyât ve bir bütün olarak yazı hayatının içerisinde ve neredeyse aynı yoğunluk ve ağırlıkla yer almış ikinci bir şahsiyet pek nâdirdir. Bu tarafı ile belki sadece Nâmık Kemal ile benzerliğinden bahsedilebilir. Tabiî, Nâmık Kemal'in mazhar olduğu umûmî rağbet ve muhabbete mukabil Hüseyin Cahit için aynı şeyi söyliyemeyiz. Ünlü Tanin başyazarının belki seveninden daha çok sevmiyeni, hattâ nefret edeni vardır desek yeridir. "Nev-i şahsına münhasır" sıfatını onun kadar hak eden yahut onun kadar temsil edebilecek kişi az bulunur. Ömer Nâci'nin ifâdesiyle "kırk türlü 'mecnun'dan mürekkep" İttihad ve Terakki'de, bir yandan yıldızı hiç barışmasa da muhafazakâr, dindar ve kimisi basbayağı mutaassıp unsurlarla beraberdir, bir yandan da

"loca"da kayıtlı "birader"leriyle düşüp kalkar; yeri geldikçe (bazan gelmese de) "ateist" kanaatlerini serdetmekten de çekinmez. İttihad ve Terakki'nin matbuattaki en yılmaz, en baş edilmez müdâfii de odur, "elif-bâ" tartışmalarında, Enver Paşa gibi bir adama, "Paşam, bilmediğiniz, anlamadığınız işlere karışmayın" diyecek kadar kendi partisinin liderlerine kafa tutabilen gözü pek ve açık sözlü muhâlif ve münekkid de yine odur. Yaşadığı devirde onun kadar, hem hazzedilmeyen, hem de takdir edilen, daha da ötesi hayranlık uyandıran ikinci bir sîmâ bulunamaz.

Hayat felsefesi, mizac ve meşrebi ile ekseriyetimize hayli uzak bir adam, Hüseyin Cahit; ama bu adamın yazı kabiliyeti, zekâsı, çalışkanlığı ve cesaretine saygı duymamanın da imkânı yok. Meselâ, ondan istense böyle bir "takdim" yazısını herhalde bir çırpıda yazıp verirdi; ben bir hafta neyi nasıl yazmam gerektiğini düşünüp durdum. Hüseyin Cahit bir haftada bir düzine başyazı, yanı sıra da böyle üç beş "takdim" yahut "takrîz"i yazıp bitirmiş olurdu. Tabiî, benim mazur görülmem gereken iki husus var ki, ilki Tal'at için yazılmış bir kitabı; ikincisi de Hüseyin Cahit gibi, yine Ömer Nâci'nin şirin ifâdesiyle (İttihad-Terakki'deki) "kalem'ül mecânin" olan ve emsâli zor bulunur bir muharririn yazdığı Tal'at kitabını takdim etmenin yüklediği sorumluluk…

Hâtime olarak, sadece muharrir değil mütefekkir vasıfları ile de temâyüz etmiş, hem klasik kültüre, hem de yaşadığı devrin fikir, san'at ve siyaset cereyanlarına vâkıf siyasî bir münevverin, rakipsiz bir kalem ustasının neredeyse unutulmuş bir eserini hak ettiği itina ile yeniden basarak Türk düşünce hayatına kazandıran Ötüken Neşriyât'ın idarecilerine de istidat ve malûmâtı müsellem genç editörü Göktürk Ömer Çakır'a da şükran duymalıyız.

Dr. Mustafa ÇALIK

Talât Bey
(Posta ve Telgraf Nazırı bulunduğu sene alınmış bir fotoğrafı).

Talât Paşa'nın doğduğu ve ilk gençlik senelerini geçirdiği serhat şehrimiz Edirne.

Methal

Talât Paşa hakkında bir fikir edinmek ve bu memleketin hayatında oynadığı mühim rolü anlayabilmek için, behemehal onun faaliyetine sahne olan zamanı ve muhiti iyi bilmek ve tahlil etmek lâzım gelir. Çünkü siyasî bir şahsiyeti etrafındaki sosyal, siyasî ve beynelmilel hayattan tecrit ederek [soyutlayarak] dünyada yapayalnızmış gibi tetkik ve mütalaa etmeye imkân yoktur. Bundan dolayıdır ki, Talât Paşa'nın şahsiyetini bir iki çizgi ile tesbit etmeye çalışırken, daha evvel onun hayatının dış çerçevesini çizmek, yani İttihat ve Terakki inkılâbı hakkında izahat vermek mecburiyetini duyuyorum.